

PRAHA 2022

NIC NEŽ KAPITALISMUS

Budoucnost systému, který vládne světu

Branko
Milanović

NIC NEŽ KAPITALISMUS

Budoucnost systému, který vládne světu

Branko Milanović

Z anglického originálu *Capitalism, Alone. The Future of the System that Rules the World*, vydaného nakladatelstvím Harvard University Press v roce 2019,
přeložil Jiří Pilucha.

Obálku a grafickou úpravu navrhl Matěj Růžička.

Odpovědný redaktor Oldřich Vágner.

Jazyková redakce Milan Slezák.

Korektury Markéta Hofmeisterová.

Odborná revize Tomáš Konečný.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3,
argo@argo.cz, www.argo.cz,

roku 2022 jako svou 4909. publikaci.

Vytiskla tiskárna PBTisk.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-3806-1

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

tel.: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail: odbyt@kosmas.cz, www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit

v přátelském internetovém knihkupectví www.kosmas.cz.

OBSAH

1.	OBRYSY SVĚTA PO STUDENÉ VÁLCE	→ 11
2.	LIBERÁLNĚ MERITOKRATICKÝ KAPITALISMUS	→ 23
3.	POLITICKÝ KAPITALISMUS	→ 85
4.	INTERAKCE KAPITALISMU S GLOBALIZACÍ	→ 153
5.	BUDOUCNOST GLOBÁLNÍHO KAPITALISMU	→ 205
	PODĚKOVÁNÍ	→ 251
	DODATEK A	→ 253
	DODATEK B	→ 259
	DODATEK C	→ 263
	BIBLIOGRAFIE	→ 269
	POZNÁMKY	→ 285
	REJSTŘÍK	→ 307
	PODĚKOVÁNÍ PŘEKLADATELE	→ 311

OBRYSY SVĚTA PO STUDENÉ VÁLCE

„[Buržoazie] nutí všechny národy, aby přijaly buržoazní způsob výroby, nechtějí-li zaniknout; nutí je, aby u sebe doma zaváděly takzvanou civilizaci, tj. aby se staly buržoy. Zkrátka, tvoří si svět podle svého obrazu.“

— KARL MARX A FRIEDRICH ENGELS: *Komunistický manifest* (1848)

„V době těchto objevů [tj. objevení obou Amerik a Východní Indie] byli totiž Evropané neskonale silnější, takže mohli v oněch dalekých zemích beztestně páchat všemožná bezpráví. V budoucnosti domorodí obyvatelé těchto zemí třeba zesílí a Evropané zeslábnou, a lidé ve všech končinách světa budou pak třeba mít stejnou odvahu a stejnou moc, což bude vyvolávat i vzájemný strach, a ten jediný přiměje samotné národy, aby přestaly páchat bezpráví a aby více méně šetřily práv národů jiných. Ale tuto rovnováhu sil přivodí nejspíše ono vzájemné přenášení vědomostí a vůbec vzdělanosti, jež s sebou přirozeně, nebo ještě lépe, nutně přináší obchod všech zemí se všemi zeměmi.“

— ADAM SMITH: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (1776)

1.1 KAPITALISMUS JAKO JEDINÝ EXISTUJÍCÍ SPOLEČENSKO-EKONOMICKÝ SYSTÉM

Na počátku této kapitoly uvádím dva citáty. Marxův a Engelsův je zhruba sto sedmdesát let starý, Smithův bezmála o osmdesát let starší. Uvedené úryvky ze dvou klasických děl politické ekonomie vystihují zřejmě lépe než libovolný současný spis podstatu dvou epochálních změn, jimiž svět prochází. První z nich je etablování kapitalismu nejen coby dominantního, nýbrž jediného společensko-ekonomického systému ve světě. Druhou z nich je obnovení rovnováhy mezi hospodářskou silou Evropy a Severní Ameriky na straně jedné, a Asie na straně druhé, v důsledku vzestupu Asie. Poprvé od průmyslové revoluce se příjmy na třech kontinentech vzájemně přibližují a navracejí se přibližně na stejné *relativní* úrovni, jaké existovaly před průmyslovou revolucí (dnes pochopitelně na mnohem vyšších *absolutních* úrovních). Z pohledu dějin světa představují samojediná vlada kapitalismu a ekonomická renesance Asie pozoruhodný vývoj — a obojí spolu dost možná souvisí.

Skutečnost, že dnes celá zeměkoule funguje na základě stejných ekonomických principů (jimiž je výroba organizovaná za účelem zisku s využitím volné námezdní pracovní síly požívající právní ochrany a převážně soukromého kapitálu, přičemž koordinace obojího je decentralizovaná), je historicky bezprecedentní. Kapitalismus minulých dob (ať již máme na mysli kapitalismus v římské říši, v Mezopotámii šestého století, v městských státech středověké Itálie anebo v novověkém Nizozemí) musel vždy koexistovat (někdy i v rámci téhož politického útvaru) s jinými způsoby organizování výroby. Mezi ně patřilo sběračství a lov, různé formy otroctví, nevolnictví (během něhož byli nevolníci vázáni ke konkrétním pozemkům a nesměli nabízet služby jiným pánům) a drobná výroba komodit provozovaná svobodnými řemeslníky a malými statkáři. Všechny tyto způsoby produkce existovaly ve světě ještě před pouhými sto lety, kdy se objevily první formy globalizovaného kapitalismu. Po revoluci v Rusku se kapitalismus dělil o svět s komunismem — v něm žila asi třetina světové populace. Dnes

neexistuje nic než kapitalismus, s výjimkou zcela okrajových oblastí, které nemají na vývoj ve světě žádný vliv.

Celosvětové vítězství kapitalismu má mnoho důsledků, které předpověděli Marx a Engels už v roce 1848. Kapitalismus umožňuje (a někdy i nutně potřebuje, zejména jsou-li zahraniční zisky vyšší než domácí) přeshraniční výměnu zboží, pohyb kapitálu, a někdy i pohyb pracovní síly. Není tudíž náhodou, že největší rozmach globalizace nastal mezi napoleonskými válkami a první světovou válkou, tedy v době, kdy kapitalismus mohutně posiloval. A není náhodou ani to, že dnešní globalizace časově koresponduje s ještě absolutnějším triumfem kapitalismu. Kdyby byl komunismus zvítězil nad kapitalismem, není pochyb, že navzdory internacionalistickému krédu vyhlášenému ústy jeho zakladatelů by toto vítězství ke globalizaci nevedlo. Komunistické společnosti byly v drtivé většině hospodářsky soběstačné a nacionalistické a docházelo v nich jen k minimálnímu přeshraničnímu pohybu zboží, kapitálu a pracovních sil. I uvnitř sovětského bloku se obchodovalo jen s přebytky, a to na základě merkantilistického principu dvoustranného smlouvání. V tom tkví naprostá odlišnost od kapitalismu, který — jak podotkli Marx a Engels — má inherentní tendenci expandovat.

Nesporná převaha kapitalistického způsobu výroby má protějšek ve stejně nesporném ideologickém názoru, že vydělávání peněz je nejen morálně přijatelné, nýbrž je přímo nejdůležitějším cílem v lidském životě — je motivací, které rozumějí lidé všech tříd ve všech částech světa. Bývá obtížné přesvědčit někoho, kdo má jinou životní zkušenost, jiné pohlaví, jinou rasu či pochází z jiného prostředí, o mnoha našich názorech, obavách nebo motivacích, ale táž osoba snadno porozumí řeči peněz a zisku. Ozřejmíme-li, že usilujeme o dosažení nejlepší možné obchodní dohody, ihned si spočítá, zda bude její optimální ekonomickou strategií spolupracovat s námi, nebo nám konkurovat. Řečeno v Marxových pojmech: to, že infrastruktura (hospodářská základna) a nadstavba (politické a soudní instituce) jsou v dnešním světě tak dobře sladěné, nejenže pomáhá globálnímu kapitalismu udržet si nadvládu, ale činí cíle jednotlivých lidí kompatibilními a vyjasňuje

a usnadňuje komunikaci, protože všichni vědí, oč jde druhé straně. Žijeme ve světě, kde se každý řídí stejnými pravidly a rozumí řeči zisku.

Takto paušální výrok od nás vyžaduje, abychom se vypořádali s výjimkami. Je pravda, že jsou po světě roztroušené komunity, které nepraktikují vydělávání peněz, a existují jedinci, kteří jím opovrhují. Neovlivňují však podobu světa a chod dějin. Tvrzení, že přesvědčení a žebříčky hodnot jednotlivců souzní s cíli kapitalismu, není myšleno tak, že by úplně všechny naše činy byly vždy a cele motivovány ziskem. Lidé někdy konají skutky, jež jsou ryze altruistické nebo jsou motivovány jinými cíli než ziskem. Ale v životě většiny z nás — vyhodnotíme-li, kolik času a peněz jim věnujeme — hrají jen malou roli. Jistě by bylo nesprávné označit miliardáře za filantropa v případě, že získá opovrženíhodnými praktikami ohromné jmění a věnuje jeho nepatrnou část na chvályhodné účely, a stejně tak nemůžeme poukazovat na malou podmnožinu našich altruistických skutků a ignorovat skutečnost, že možná devadesát procent svého bdělého stavu věnujeme konání cílevědomých činností, jejichž cílem je zlepšit naši životní úroveň — především tím, že budeme vydělávat peníze.

Toto sprážením individuálních a systémových cílů je hlavním úspěchem kapitalismu (více se mu budu věnovat v páté kapitole). Bezvýhradní stoupenec kapitalismu vysvětluje jeho úspěch tím, že je postaven na „přirozenosti“. Říkají, že kapitalismus dokonale zrcadlí naše vlastní „já“ — naši touhu obchodovat, vydělávat, naši snahu dosáhnout lepších ekonomických podmínek a příjemnějšího života. Já si však nemyslím, že je přesné hovořit o našich vrozených touhách, jako kdyby existovaly nezávisle na společnosti, ve které žijeme (s výjimkou několika primárních funkcí). Mnohé z těchto tužeb jsou výsledkem socializace v rámci společnosti, v níž jsme zakotveni — v našem případě ve společnosti kapitalistické, která je ta jediná, jež existuje.

Existuje odvěká myšlenka — zdůvodněná natolik významnými autory, jako byli Platón, Aristotelés či Montesquieu —, že politický i hospodářský systém jsou v harmonickém vztahu s převažujícími hodnotami a způsoby ve společnosti. Rozhodně to platí o současném kapitalismu. Kapitalismus je pozoruhodně úspěšný v tom, jak vtiskuje své

cíle běžným lidem: dal jim impuls či přesvědčil je, aby jeho cíle přijali za své, a docílil díky tomu mimořádného souladu mezi tím, co potřebuje ke své expanzi na straně jedné, a osobními idejemi, touhami a hodnotami obyčejných lidí na straně druhé. Kapitalismus uspěl mnohem lépe než jeho konkurenti v tom, že vytvořil podmínky, které jsou — podle politického filosofa Johna Rawlse — nezbytné pro stabilitu libovolného systému: konkrétně řečeno, jednotlivci ve svých každodenních činnostech osvědčují, a tím i posilují, širší hodnoty, na nichž spočívá celý společenský systém.

Na ovládnutí světa kapitalismem se však podílely dva odlišné druhy kapitalismu: jednak liberálně meritokratický kapitalismus, který se krok za krokem rozvíjí na Západě v posledních dvou letech (budu se jím zabývat ve druhé kapitole), a jednak státem řízený, politický či autoritářský kapitalismus, jehož příkladem je Čína, ale jenž existuje i v jiných částech Asie (v Singapuru, Vietnamu, Barmě) a v částech Evropy a Afriky (v Rusku a kavkazských státech, Střední Asii, Etiopii, Alžírsku, Rwandě). O nich pojednám ve třetí kapitole. V lidských dějinách se často stává, že vzestup a očividný triumf jednoho systému či náboženství je brzy následován tím či oním schizmatem mezi různými verzemi téhož kréda. Poté, kdy křesťanství zvítězilo v celém Středomoří a na Blízkém východě, prošlo lítými ideologickými spory a různicemi (z nichž nejvýznamnější byl spor mezi ortodoxním křesťanstvím a arianismem), jež nakonec vyústily v první velké schizma mezi západní a východní církví. Nejinak dopadl islám: takřka ihned po svém oslnivém dobytelském úspěchu se rozštěpil na šíitskou a sunnitskou větev. A konečně ani komunismus — rival kapitalismu ve dvacátém století — nezůstal monolitem a rozpadl se na ruskou (původně sovětskou) a čínskou variantu. V tomto ohledu platí pro celosvětové vítězství kapitalismu totéž: máme co do činění se dvěma modely kapitalismu, které se odlišují nejen v politické, ale i v ekonomické a v menší míře také společenské sféře. Podle mého je značně nepravděpodobné, že by bez ohledu na to, jak bude probíhat soutěž mezi liberálním a politickým kapitalismem, získal jeden z nich nadvládu nad celým světem.

1.2 VZESTUP ASIE A OBNOVENÍ ROVNOVÁHY VE SVĚTĚ

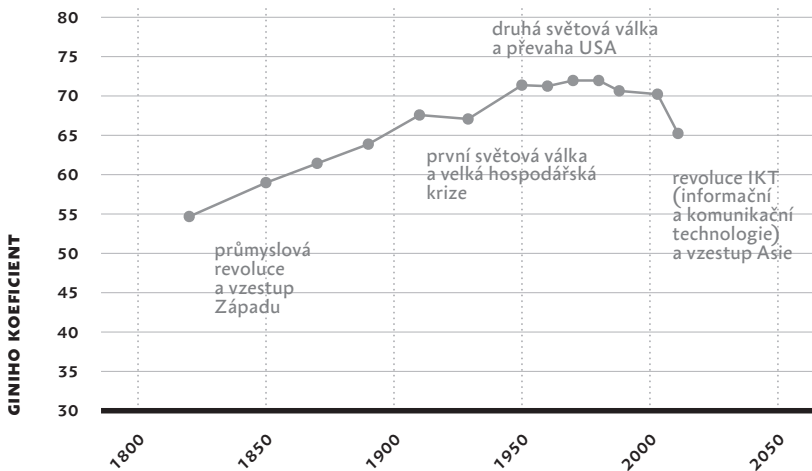
Hybatelem druhého z výše zmíněných pozoruhodných vývojových procesů — vzestupu Asie — je ekonomický úspěch politického kapitalismu. Je sice pravda, že politický kapitalismus není jeho jedinou příčinou (velmi rychle rostou i asijské země s kapitalismem liberálním, jako je Indie a Indonésie), ale dějinné transformace Asie jsou bez sebemenších pochyb hnány vpřed Čínou. Na rozdíl od vzestupu kapitalismu ke světovládě má tato změna historický precedens, navrací totiž rozložení hospodářské aktivity v Eurasii zhruba do stavu, který existoval před průmyslovou revolucí. Ale činí tak s nečekanou pointou. V prvním a druhém století, anebo třeba ve století čtrnáctém a patnáctém, sice byla hospodářská úroveň západní Evropy a Asie (Číny) přibližně stejná, ale obě části světa spolu v té době skoro neinteragovaly a vesměs postrádaly znalosti jedna o druhé. (Nyní toho víme o jejich relativním rozvoji mnohem více než lidé žijící v tehdejších dobách.) Naproti tomu dnes jsou interakce intenzivní a nepřetržité. Úrovně příjmů v obou oblastech jsou také mnohokrát vyšší. Obě tyto části světa (západní Evropa se svými severoamerickými odnožemi a Asie), v nichž žije sedmdesát procent světové populace a které obstarávají osmdesát procent světové produkce, jsou v permanentním vzájemném kontaktu skrze obchod, investice, pohyb lidí, transfery technologií a výměnu idejí. Konkurence mezi nimi je ostřejší, než by bylo běžné, jelikož jsou oba systémy sice podobné, ale ne totožné. Jde tu o to, zda konkurenční boj probíhá plánovitě (příčemž jeden systém se snaží podrobit si druhý systém i celý svět), anebo spoléhá na sílu příkladu (příčemž zbytek světa napodobuje jeden systém ochotněji než druhý).

Toto geografické obnovení rovnováhy znamená konec vojenské, politické a hospodářské nadřazenosti Západu, která se po dobu posledních dvou století považovala za samozřejmou. Nikdy v dějinách nebyla nadřazenost jedné části světa nad jinou tak velká, jako byla nadřazenost Evropy nad Afrikou a Asií v devatenáctém století. Jejím nejpádnějším důkazem bylo získávání koloniálních držav, ale projevovale se také propastnými rozdíly v příjmech mezi oběma částmi

GRAF 1.1:

Odhad globální příjmové nerovnosti, 1820—2013.

Zdroj údajů: Údaje pro roky 1820—1980 čerpáme z Bourguignona a Morrisona (2002), přičemž HDP *per capita* je nahrazen novými údaji z Maddisonova projektu (2018). Údaje pro roky 1988—2001 vycházejí z Laknera a Milanovice (2016) a z mé vlastní aktualizace. Všechny příjmy jsou uvedeny v dolarech parity kupní síly (PPP) v r. 2011 (dle posledních publikovaných výstupů z Mezinárodního srovnávacího programu ICP dostupných v r. 2018, kdy píši tuto knihu). Doplňující technické údaje jsou uvedeny v dodatku C.

světa, a tím i v globální nerovnosti příjmů mezi všemi občany na zeměkouli, kterou dokážeme odhadnout relativně přesně počínaje rokem 1820, jak je znázorněno v GRAFU 1.1. V tomto grafu a v celé této knize měříme nerovnost pomocí indexu označovaného jako Giniho koeficient, jenž nabývá hodnot od 0 (žádná nerovnost) do 1 (maximální nerovnost). Často se vyjadřuje v procentech na stupnici od 0 do 100, kde se každý procentní bod nazývá Giniho bodem (někdy též Giniho indexem).

Před průmyslovou revolucí na Západě byla globální nerovnost mírná a téměř stejnou měrou se na ní podílely rozdíly mezi jednotlivci uvnitř stejného státu a mezi středními příjmy jednotlivců v různých státech.

To se dramaticky změnilo se vzestupem Západu. Od roku 1820 rostla globální nerovnost téměř nepřetržitě od hodnoty 55 Giniho bodů (což je zhruba úroveň nerovnosti v dnešních latinskoamerických zemích) k hodnotě 70 Giniho bodů (což je vyšší úroveň nerovnosti než v dnešní Jihoafrické republice), jíž dosáhla v předvečer první světové války. Největší podíl na tom měl růst příjmových úrovní v Evropě, Severní Americe a později i v Japonsku (při současné stagnaci Číny a Indie), i když určitou roli sehrála i rostoucí příjmová nerovnost v zemích takzvaného prvního světa. Po roce 1918 došlo ke krátkodobému poklesu globální nerovnosti, jehož příčinou — na širokém pozadí, jež se snažíme mít na zřeteli — byly prudké výkyvy způsobené první světovou válkou a velkou hospodářskou krizí, kdy příjmy na Západě nerostly.

Po konci druhé světové války dosáhla globální nerovnost do té doby nejvyšší hodnoty přibližně 75 Giniho bodů a držela se na této vysoké úrovni do posledního desetiletí dvacátého století. Během této doby již rozdíl mezi Západem a Asií (Čínou a zejména Indií) dále nerostl, neboť nezávislost Indie a čínská revoluce připravovaly půdu pro růst obou budoucích obrů. Obě země si udržovaly stabilní relativní pozice vůči západním zemím od čtyřicátých do osmdesátých let dvacátého století. Tyto pozice byly ovšem vysoce vychýleny ve prospěch bohatých zemí: HDP *per capita* Indie i Číny činil méně než desetinu HDP zemí Západu.

S koncem osmdesátých let se začal tento propastný rozdíl měnit, a to velmi dramaticky. Díky reformám v Číně se během dalších čtyřiceti let držel její růst *per capita* na hodnotě zhruba 8 % ročně, čímž se její pokulhávání za Západem prudce snížilo. Dnes činí HDP *per capita* Číny asi 30—35 % západní úrovně, což je stejný poměr jako kolem roku 1820, a jeví veškeré známky dalšího růstu (vzhledem k Západu), jenž bude pravděpodobně pokračovat do té doby, než se příjmy obou oblastí dostanou na velmi podobnou úroveň.

Po hospodářské revoluci v Číně následovalo podobné urychlení růstu v Indii, Vietnamu, Thajsku, Indonésii i jinde v Asii. Tento růst byl sice

provázen rostoucí nerovností uvnitř těchto zemí (zejména v Číně), ale dohánění Západu pomohlo globální příjmovou nerovnost snížit. Přesně to lze hledat za nedávným poklesem globálního Giniho indexu.

Sbližování asijských a západních příjmů se odehrálo v průběhu další technologické revoluce, jež se relativně nedávno uskutečnila v oblasti informačních a komunikačních technologií (IKT). Tato revoluce v produkci tentokrát favorizovala Asii (o čemž pojednám ve čtvrté kapitole). Přispěla nejen k mnohem rychlejšímu růstu Asie, ale také k deindustrializaci Západu, jež není nepodobná deindustrializaci Indie během průmyslové revoluce. Vývoj globální nerovnosti je tedy poznamenán dvěma obdobími rychlé technologické změny (GRAF 1.1). Důsledky revoluce IKT dosud neberou konce, ale lze říci, že se důsledkům průmyslové revoluce v mnoha ohledech podobají: revoluce IKT dalekosáhle zamíchala pořadím ve světových příjmech — některé skupiny získávají a jiné ztrácejí — a zároveň probíhá významná geografická koncentrace vítězů a poražených.

Je užitečné uvažovat o obou technologických revolucích jako o zrcadlových obrazech. První vedla ke zvýšení globální nerovnosti obohacením Západu, druhá ke sblížení příjmů velkých částí světa obohacením Asie. Lze očekávat, že se příjmové úrovně nakonec sblíží napříč celým eurasijským kontinentem a Severní Amerikou, což napomůže opět dalšímu snížení globální nerovnosti. (Velkou neznámou je ovšem osud Afriky, která se zatím bohatému světu nepřibližuje a jejíž populace přitom roste nejrychleji.)

Obnovení světové hospodářské rovnováhy není jen geografické, nýbrž i politické. Hospodářský úspěch Číny vyvrací tvrzení Západu, že existuje nevyhnutelná podmíněnost mezi kapitalismem a liberální demokracií. Ostatně toto tvrzení zpochybňují přímo na Západě populistické a plutokratické trendy protiřící liberální demokracii.

Probíhající obnova rovnováhy světa staví asijskou zkušenost do popředí veškerého uvažování o hospodářském rozvoji. Hospodářský úspěch Asie činí její model přitažlivějším pro ostatní a pravděpodobně ovlivní naše názory na hospodářský rozvoj a rozkvet způsobem ne nepodobným tomu, jak britské zkušenosti a dílo Adama Smitha

čerpající z těchto zkušeností ovlivnily naše myšlení v minulých dvou stoletích.

V posledních čtyřiceti letech (s výjimkou dvou roků) vykázalo pět největších asijských zemí (mimo Čínu) vyšší míru růstu *per capita* než západní ekonomiky, přičemž není pravděpodobné, že by se tento trend změnil. V roce 1970 vytvářel Západ 56 % veškeré světové produkce, kdežto Asie (včetně Japonska) pouhých 19 %. Dnes činí tento poměr 37 ku 43.¹ (Zřetelně si tento trend znázorníme porovnáním Spojených států s Čínou a porovnáním Německa s Indií v GRAFU 1.2.) Pozoruhodný vzestup Asie během éry globalizace se projevuje i tím, že lidová podpora globalizace je nejsilnější v Asii (což je nejpatrnější ve Vietnamu, kde si 91 % dotázaných myslí, že globalizace je pozitivní silou) a nejslabší v Evropě (což je nejpatrnější ve Francii, kde podporuje globalizaci pouhých 37 % dotázaných).²

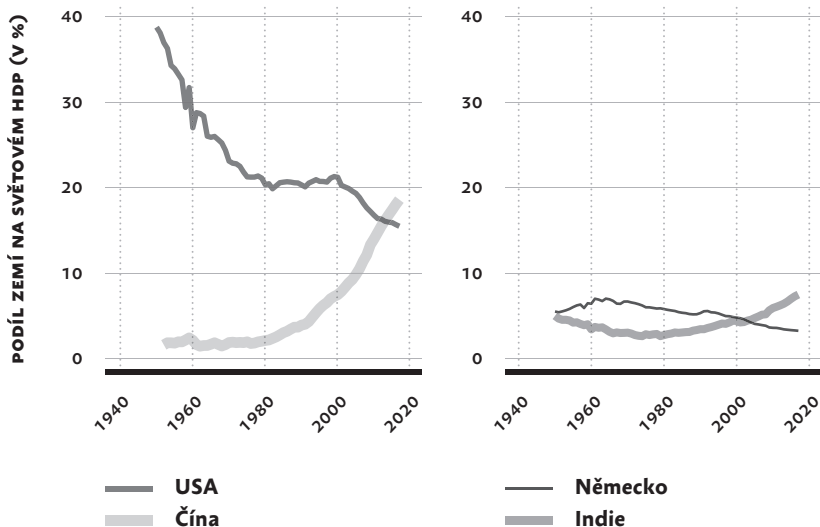
Nechť ke globalizaci patrná na Západě je zčásti způsobena rozevíráním nůzek mezi elitami, jimž se daří velmi dobře, a významným množstvím lidí, kteří z globalizace žádné velké výhody nemají, nesou ji nelibě, a ať již počítají správně či nikoliv, považují globální obchodování a migraci za příčinu svých nesnází (viz čtvrtou kapitolu). Tato situace připomíná společnosti třetího světa v sedmdesátých letech dvacátého století, což je znepokojivé. Ty rovněž vykazovaly dualistický charakter: buržoazie byla zapojena do globálního hospodářského systému a většina venkova zaostávala. „Nemoc“, která údajně měla postihnout pouze rozvojové země (což neomarxisté označují jako „disartikulaci“), se nyní zjevně přesunula na sever a udeřila na bohatý svět. Je poněkud ironické, že dualistický charakter mnoha rozvojových ekonomik se nyní stírá jejich plným začleněním do globalizovaného systému dodavatelských řetězců.

Oba typy kapitalismu — liberálně meritokratický a politický — si dnes očividně konkurují. První pod vedením Spojených států, druhý pod vedením Číny. Ovšem bez ohledu na odhodlání Číny nabízet a „exportovat“ alternativní politikou, a do jisté míry i ekonomickou verzi kapitalismu má samotný politický kapitalismus určité vlastnosti,

GRAF 1.2:

Procentuální podíl Spojených států a Číny (vlevo) a Německa a Indie (vpravo) na celosvětovém HDP, 1950—2016

Zdroj údajů: Vypočteno z Indikátorů světového rozvoje Světové banky z roku 2017, přičemž HDP *per capita* jsou uvedeny v mezinárodních dolarech parity kupní síly (PPP).

díky nimž přitahuje politické elity nejen v Asii, ale i ve zbytku světa: zajišťuje jim větší autonomii. Zároveň je přitažlivý i pro obyčejné lidi, protože slibuje vysokou míru růstu. Výhody liberálního kapitalismu jsou též dobře známy. Nejdůležitější je, že v tomto systému jsou demokracie a vláda zákona hodnoty samy o sobě. Lze ukázat, že obě povzbuzují rychlejší hospodářský růst, podporují totiž inovace a umožňují sociální mobilitu, a dávají díky tomu všem lidem přibližně stejné

šance na úspěch. Nejvýznamnějším nebezpečím pro dlouhodobou životaschopnost liberálního kapitalismu je ústup od některých rozhodujících aspektů jeho vnitřních hodnot, konkrétně proměna v systém s vyšší třídou, která se obnovuje sama v sobě, a k polarizaci mezi elitami a zbytkem společnosti. Toto nebezpečí ohrožuje jak přežití systému, tak i přitažlivost tohoto modelu pro zbytek světa.

V následujících dvou kapitolách se budu věnovat hlavním aspektům obou zmíněných variant moderního kapitalismu. Zaměřím se přitom na jejich inherentní charakteristiky a nebudu si tolik všímat přechodných anomálií. Chceme-li studovat dlouhodobý vývoj liberálně meritokratického a politického kapitalismu, a ne jejich dočasné fluktuace, je podstatné neztrácet ze zřetele rozdíl mezi systémovými a náhodnými znaky. Soustředím se hlavně na sociální a ekonomické struktury, jež oba systémy reprodukují — především na to, jak ovlivňují nerovnost příjmů a třídní strukturu. Jsem totiž přesvědčen, že způsob, jak se oba systémy vyrovnávají s těmito problémy, předurčí jejich relativní atraktivitu a stabilitu, a v důsledku toho i naše přání žít v jednom z nich.

LIBERÁLNĚ MERITOKRATICKÝ KAPITALISMUS

„Není-li to [demokracie] pro tu chvíli božský a rozkošný život?“*

— PLATÓN: *Ústava*

Definice liberálně meritokratického kapitalismu je vcelku přímočará. Kapitalismus definuji podle Karla Marxe a Maxe Webera jako systém,

DEFINICE LIBERÁLNĚ
MERITOKRATICKÉHO
KAPITALISMU

v němž je výroba z větší části založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, kapitál najímá volnou pracovní sílu, jejíž práva jsou chráněna zákonem, a koordinace je decentralizovaná.

K tomu můžeme připojit podmínku Josepha Schumpetera, že většinu investičních rozhodnutí činí soukromé společnosti nebo jednotliví podnikatelé.¹

Pojmy „meritokratický“ a „liberální“ pocházejí z definic různých forem rovnosti, které předkládá John Rawls v knize *A Theory of Justice* (1971).

* Citace podle českého vydání v překladu Františka Novotného: Platón: *Ústava*, OIKOYMENH, Praha 2005, 557e, str. 321. (Pozn. red.)

„Meritokratická rovnost“ je systém „přirozené svobody“, v němž „lze v kariéře uplatnit talent“. To znamená, že neexistují právní překážky zabráňující jednotlivcům dosahovat ve společnosti určitého postavení. Tento systém plně akceptuje dědění majetku. „Liberální rovnost“ je rovnostářštější, protože částečně koriguje výhody dědění majetku vysokou dědickou daní a poskytuje bezplatné vzdělání jakožto způsob omezení mezigeneračního přenosu výhod. Pojem „liberálně meritokratický kapitalismus“ tudíž výstižně popisuje, jak se vytvářejí a směřují produkty a služby („kapitalismus“), jak se distribuují mezi jednotlivce („meritokratický“) a jak velká existuje sociální mobilita („liberální“).

V této kapitole se zaměřím na to, jak systémové síly v liberálně meritokratickém kapitalismu ovlivňují distribuci příjmů a podporují vytvoření elitní vyšší třídy. Ve třetí kapitole prozkoumám stejné otázky ve vztahu ke kapitalismu politickému. V obou kapitolách kladu důraz na distribuci příjmů, na nerovnost v příjmech a kapitálu a na formování tříd — tedy nikoli na produkci.

2.1 KLÍČOVÉ VLASTNOSTI LIBERÁLNĚ MERITOKRATICKÉHO KAPITALISMU

2.1A *Historický kapitalismus*

Liberálně meritokratickému kapitalismu nejlépe porozumíme, porovnáme-li jeho určující vlastnosti s určujícími vlastnostmi klasického kapitalismu devatenáctého století a sociálnědemokratického kapitalismu, jenž existoval v západní Evropě a Severní Americe přibližně od konce druhé světové války do začátku osmdesátých let století dvacátého. Budeme hovořit o „ideálních a typických“ vlastnostech zmíněných systémů a odhlédneme od drobných odlišností mezi různými zeměmi a od drobných změn v průběhu doby. Ovšem v dalších částech, v nichž se již úzce zaměřím na samotný liberálně meritokratický kapitalismus, pojednám o jeho vlastnostech dopodrobna na příkladu země, kterou lze považovat za jeho prototyp — Spojených států amerických.

TABULKA 2.1 shrnuje rozdíly mezi třemi historickými typy či epochami kapitalismu, jimiž doposud prošly západní ekonomiky. Pro

TAB 2.1:

**Klíčové vlastnosti klasického, sociálnědemokratického
a liberálně meritokratického kapitalismu**

Forma kapitalismu	Klasický kapitalismus	Sociálně-demokratický kapitalismus	Liberálně meritokratický kapitalismus
Typický zástupce	Spojené království před r. 1914	USA a Evropa po 2. sv. válce	USA počátkem 21. století
1. Rostoucí podíl kapitálového příjmu na čistém produktu	Ano	Ne	Ano
2. Vysoká koncentrace kapitálového vlastnictví	Ano	Ano	Ano
3. Jedinci disponující hojností kapitálu jsou bohatí	Ano	Ano	Ano
4. Jedinci bohatnoucí z vlastnictví kapitálu bohatnou také z pracovních příjmů	Ne	Ne	Ano
5. Bohatí (či potenciálně bohatí) uzavírají sňatky s bohatými (či potenciálně bohatými) — homogamie	Ano (do určité míry)	Ne	Ano
6. Vysoká korelace příjmů mezi rodiči a dětmi (přenos výhod)	Ano	Ano, ale v některých případech jen slabá	Ano

Pozn.: „bohatý“ bez dalšího přívlastku znamená, že daná osoba bohatne z příjmů